

Norbert G. Pikuła
ORCID: 0000-0001-7862-6300
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Działalność edukacyjna uniwersytetów trzeciego wieku w czasie pandemii*

Educational activities of the University of the Third Age during the pandemic

Wprowadzenie

Aktywność edukacyjna osób starszych ma ogromne znaczenie zarówno dla utrzymania ich sprawności psychofizycznej, nadawania życiu sensu, a także budowania i podtrzymywania relacji społecznych. Przekłada się ona przede wszystkim na jakość życia, co zauważają w swych badaniach Jerzy Halicki (2000, s. 208), Małgorzata Halicka (2004), Katarzyna Białożył (2020) czy Katarzyna Jagielska (2020), potwierdzając jej kluczową rolę.

Zdaniem Elżbiety Dubas edukacja w odniesieniu do osób starszych pełni kilka istotnych funkcji, to jest instrumentalną, społeczną, kulturowo-cywilizacyjną, auksologiczną, emancypacyjną, egzystencjonalną, bibliograficzną (Dubas, 2008, s. 61). Dzięki nim możliwe jest, by człowiek dążył do rozwoju i realizacji pełni swojego człowieczeństwa, kreowania swojej tożsamości, redefiniowania jej na różnych etapach życia. Zdaniem Łukasza Tomczyka edukacja osób starszych „sprzyja uświadomieniu, zrozumieniu oraz dookreśleniu tożsamości jednostki. Towarzyszy człowiekowi w procesie osobowego dojrzewania niezależnie od wieku metrykalnego, prowadząc ku osobowej pełni” (Tomczyk, 2015, s. 55).

* Badania wykonano w ramach projektu *Seniorzy na rynku pracy – wybrane konteksty* (BN-365/NS/2020).

Aktywność edukacyjną poza wymienionym uwarunkowaniami wymusza niejako dynamika przemian społecznych, cywilizacyjnych, technologicznych i innych, generując potrzebę permanentnej edukacji osób w każdym wieku. W tym kontekście warto odnieść się do słów Zygmunta Baumana, który twierdził, że „nasz świat, świat płynnej nowoczesności, nieustannie nas zaskakuje: to, co dziś wydaje się pewne i na właściwym miejscu, już jutro może się okazać żalostną pomyłką” (Bauman 2011, s. 5–7). Słowa te nabrały szczególnego znaczenia w sytuacji doświadczanej obecnie pandemii koronawirusa. Wydarzenia ostatnich miesięcy postawiły bowiem człowieka w specyficznej sytuacji doświadczania rzeczywistości społeczno-kulturowej, technicznej i cywilizacyjnej, epidemiologiczno-medycznej, przybierającej postać kryzysu, zagrożenia i bezradności. Człowiek został zmuszony do zmierzenia się z wywołanymi pandemią nieznanymi wcześniej sytuacjami, problemami, z którymi nie miały do czynienia żyjące obecnie pokolenia. I mimo iż w 2015 roku Yuval Noah Harari (2015) stwierdził, że w ciągu ostatnich dziesięcioleci ludzkość poskromiła jeden z trzech głównych problemów, z którym od zarania dziejów ludzie nie potrafili sobie poradzić – zarazę (pozostałe dwa to według autora wojna i głód) – można stwierdzić, że obecna sytuacja pandemii, która generuje globalne problemy, jest raczej tego zaprzeczeniem.

Pandemia wywarła ogromny wpływ na wszystkie dziedziny życia i funkcjonowania człowieka na każdym etapie jego rozwoju. Dotknęła też proces edukacji, szczególnie ten sformalizowany, nakierowany na różne grupy odbiorców z uwzględnieniem ich wieku. W prezentowanym artykule skoncentrowano się na działaniach UTW wspierających aktywność edukacyjną osób starszych w czasie pandemii w sytuacji całkowitej izolacji i wstrzymania stacjonarnych zajęć.

Edukacja seniorów w uniwersytetach trzeciego wieku

Olga Czerniawska zauważa, że edukacja w okresie starości „jest stałą aktualizacją siebie, tzn. poszukiwaniem w sobie ukrytych możliwości i potencjałów rozwoju wewnętrznego. Poszukując stale sensu życia, jednostka dokonuje analizy własnych doświadczeń, własnej przeszłości tego, co dokonała i do czego zmierza, co jeszcze chce dokonać” (Czerniawska 2003, s. 156). Jako całościowy proces jest też podstawą rozumienia zmian społecznych, kulturowych, technologicznych i innych zachodzących we współczesnym świecie, umożliwia bowiem życie w rzeczywistości zmiany i przygotowuje do adaptacji do niej, dlatego też jest tak ważnym, wręcz koniecznym, elementem egzystencji osób starszych (Dubas 2008, s. 56, zob. też. Białożył, Pikuła, 2019). Jedną z instytucji odpowiadających

za formalną edukację osób starszych w Polsce są uniwersytety trzeciego wieku (UTW). Poprzez organizowanie zajęć wykładowych, warsztatowych (stacjonarnych czy też online), a także tych o charakterze kulturalno-oświatowym – stacjonarnym lub wyjazdowym (w tym wyjść do teatrów, muzeów i innych instytucji kultury) – rekreacyjnym (wyjazdy turystyczno-krajoznawcze) jednostki te angażują systematycznie seniorów w aktywność rozwojową. Umożliwiają ponadto zaspokajanie potrzeb afiliacji, akceptacji, użyteczności i uznania społecznego (zob. Pikuła, 2020). Aktywność edukacyjna osób starszych wzmacniana poprzez udział w ofercie edukacyjnej UTW sprzyja realizacji założonych przez nich celów takich jak: akceptacja starości jako fazy rozwojowej w życiu człowieka, zrozumienie sensu życia i śmierci, otwartość na zachodzące przemiany społeczno-kulturowe, wykorzystanie potencjału tkwiącego w seniorach, przeciwdziałanie marginalizacji i samotności, wychowanie do starości, podnoszenie jakości życia osób starszych, doskonalenie osobowości człowieka (Pikuła, 2016). UTW nie tylko skupia się zatem na przekazywaniu wiedzy, ale także na kompleksowej aktywności życiowej człowieka, wzmacniając jego samoocenę i poczucie własnej wartości.

UTW w swych założeniach zobligowane są najczęściej do realizacji celów takich jak:

- medyczny (propagowanie wiedzy gerontologicznej, psychologicznej, rehabilitacja),
- kulturalny (uczestnictwo w wydarzeniach kulturalno-oświatowych),
- socjalny (przygotowanie do życia i funkcjonowania po zakończeniu aktywności zawodowej) (Chruściński, 2007, s. 54).

Aby cele te mogły zostać w pełni zrealizowane, uniwersytety proponują najczęściej formy zajęć takie jak: wykłady, prelekcje, seminaria, lektoraty, warsztaty, zajęcia ruchowe i te o charakterze rehabilitacyjnym, wycieczki i inne. Zarówno proponowane formy, jak i bogata oferta tematyczna odnosząca się właściwie do wszystkich obszarów zainteresowań człowieka przyczyniają się zarówno do poprawy sprawności intelektualnej seniorów, jak i społecznego funkcjonowania zarówno w wymiarze rzeczywistym, jak i w środowisku wirtualnym. Ważne jest również to, co podkreśla Elżbieta Trafiałek, że seniorzy „sami inicjują i tworzą grupy różnych form aktywności (...). Integracja ludzi o podobnym statusie i zainteresowaniach, o podobnych problemach – w znacznym stopniu ułatwia poszczególnym jednostkom pokonywanie trudności życia codziennego” (2006, s. 183–184). To pokazuje również, że oferta edukacyjna UTW nie wynika wyłącznie z odgórnych ustaleń osób koordynujących pracę instytucji, ale że jest ona odpowiedzią na uświadomione potrzeby rozwojowe słuchaczy, którzy nie tylko

uczestniczą w ofercie, ale i ją tworzą, a także są wykonawcami wielu działań w zakresie zróżnicowanych obszarów tematycznych (na przykład w ofercie edukacyjnej wiedza słuchaczy może być prezentowana na wykładach, seminariach, zaś ich umiejętności na warsztatach i tak dalej). To zaś przyczynia się do budowania świadomości siebie i rozumienia siebie w świecie.

Pomimo iż liczba UTW w Polsce w 2018 roku wynosiła 640, to wciąż zwraca uwagę fakt, że słuchaczami uniwersytetów są głównie kobiety z wykształceniem średnim lub wyższym w wieku 61–75 lat (GUS 2018, s. 3 n.), a wraz z wiekiem niestety maleje zaangażowanie osób starszych w różne formy aktywności. Z dotychczasowych badań wynika, że aktywność edukacyjna warunkowana jest licznymi czynnikami (wykształcenie, stan zdrowia, sytuacja rodzinna, miejsce zamieszkania, indywidualne uwarunkowaniami) i niestety znaczna część polskich seniorów nie angażuje się w ten rodzaj aktywności. Nie jest to dobra sytuacja, aktywność edukacyjna jest bowiem dla osób starszych szansą na lepsze przeżywanie czasu po ustaniu aktywności zawodowej. Podejmując ją, seniorzy wykazują się wewnętrznym zaangażowaniem, motywacją do działania, uspołecniają się, otwierają na otaczający świat i tym samym przeciwdziałają marginalizacji społecznej (Pikuła 2015).

W sytuacji pandemii warto podkreślić, że UTW spełniły ważne zadanie związane z przygotowaniem osób starszych do korzystania z nowoczesnych technologii. Edukacja w zakresie cyfryzacji i dostęp do nowych technologii realizowane przez UTW pomogły znacznej grupie seniorów uczestniczyć w wirtualnym życiu społecznym dzięki wykorzystywanym komunikatorom, a także pozyskiwać wiedzę z zasobów internetowych i tak dalej. Jednakże jak wspomniano powyżej, dotyczy to najczęściej osób uczęszczających na zajęcia w ramach UTW bądź seniorów, którzy wyrażają zainteresowanie nowoczesnymi technologiami i uczą się korzystania z nich na przykład od swoich wnuków czy dzieci. Jak zauważają badacze (Dąbrowska, Janoś-Kresło, Lubowiecki-Vikuk, 2019, s. 105–107, Białożył 2020), polscy seniorzy charakteryzują się stosunkowo niską aktywnością edukacyjną zarówno w ramach aktywności sformalizowanej (oferty edukacyjne instytucji i organizacji), jak i organizowanych samodzielnie. To niewielkie zainteresowanie nie wynika z ograniczonego dostępu do oferty edukacyjnej (choć seniorzy z małych miasteczek i wsi mają znacznie mniejsze możliwości w tym zakresie), a raczej z braku odczuwania potrzeb edukacyjnych. W przypadku nowoczesnych technologii potrzeba ta może być dodatkowo zakłócona lękiem przed urządzeniami najnowszej generacji, wywołującymi u osób starszych niechęć, dystans i obawę przed brakiem możliwości zapanowania nad nimi i zrozumienia mechanizmu

ich działania, szybkości reakcji. W perspektywie globalnej pandemii okazuje się, że nowoczesne technologie są niezbędne do życia (w tym budowania i podtrzymywania społecznych kontaktów), szczególnie w czasie całkowitej izolacji, kiedy telefon komórkowy i internet (w tym media społecznościowe) są jedynym źródłem „bycia blisko innych”. W dalszej części artykułu zaprezentowano wyniki badań odnoszących się do działań edukacyjnych UTW w czasie pandemii oraz sposobów podtrzymywania relacji z ich słuchaczami.

Założenia metodologiczne badań

W sytuacji pandemii szczególnie narażone jest zdrowie osób starszych. W celu ochrony własnego zdrowia, a także by nie ryzykować zarażenia się poprzez bliski kontakt z innymi ludźmi, ich aktywność w rzeczywistej przestrzeni społecznej została zdecydowanie ograniczona. Dotyczy to również udziału bezpośredniego w ofercie edukacyjnej UTW. Wobec tego na potrzeby niniejszego artykułu przedmiotem badań uczyniono działalność edukacyjną UTW, celem badań zaś eksplorację oraz opis działań edukacyjnych realizowanych przez nie w czasie pandemii koronawirusa. Aby osiągnąć założone cele, sformułowano problem główny, który przyjął postać pytania: jakie działania edukacyjne podejmują UTW podczas pandemii koronawirusa?

Przeprowadzone badania miały charakter jakościowy, zaś wnioski i znaczące kategorie wyłonione w toku analizy i interpretacji mogą jedynie odnosić się do populacji badanych osób i UTW, mogą też – dzięki wyłoniomym typowym i nietypowym zjawiskom i kategoriom – stać się podstawą do dalszych badań o charakterze ilościowym. W badaniach zastosowano metodę wywiadu indywidualnego, a wywiady zostały przeprowadzone we wrześniu 2020 roku. Aby spełnić metodologiczne kryteria analizy danych wynikające z zastosowanej metody, wypowiedzi badanych osób (kierowników wybranych czterech UTW z województwa małopolskiego, śląskiego, mazowieckiego i świętokrzyskiego) zostały zakodowane według następujących kategorii: K – kobieta, numery porządkowe nadano, uwzględniając kolejność prowadzonych wywiadów. Zatem zapis wypowiedzi może przyjąć postać na przykład K 3.

Działalność edukacyjna UTW w sytuacji pandemii w świetle wyników badań własnych

W czasie wywiadów prowadzonych z kierownikami UTW skoncentrowano się na kilku głównych aspektach dotyczących działań aktywizujących seniorów podczas pandemii koronawirusa, oferty edukacyjnej w kontekście zawieszenia działalności stacjonarnej UTW, skali popularności oferowanych zajęć, sposobów docierania do seniorów i współpracy z nimi oraz refleksji na temat możliwości zmotywowania seniorów do aktywności edukacyjnej w czasie pandemii. Wyniki badań zostaną zaprezentowane w dalszej części według wskazanych obszarów.

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że jeden z czterech interesujących mnie UTW zawiesił działalność stacjonarną i nie podjął działań, by przenieść aktywność seniorów do wirtualnej rzeczywistości. Wytłumaczeniem była złożona do premiera interpelacja w sprawie działalności UTW i oczekiwanie na wyznaczenie prowadzenia działalności w czasie pandemii. Niejednolity charakter organizacyjno-prawny UTW i różna sytuacja epidemiczna w poszczególnych regionach kraju sprawiają, że trudno jest pozyskać te dane. Większość UTW zawiesiła działalność od marca bieżącego roku (K 3) albo przeniosła ją do sieci i mediów (w tym do lokalnych telewizji).

Aktywność i działalność UTW zostały przeniesione do wirtualnej rzeczywistości. „Nasz UTW podjął bardzo szybkie działania, które umożliwiły kontynuowanie priorytetowego zadania, jakim jest edukacja i rozwój seniorów, w zupełnie nowej formule. Przenieśliśmy swoje działania do internetu, do założonej wcześniej zamkniętej grupy na Facebooku pod nazwą „Uniwersytet Trzeciego Wieku K...”. Zaczęliśmy od wykładów online, które tak jak stacjonarnie odbywały się w każdą środę o godzinie 11.00. Szybko uzupełniliśmy ofertę wykładów o zajęcia fakultatywne: plastyczne, muzyczne, teatralne, taneczne, jogę, gimnastykę, zajęcia językowe, a także popularyzujące zdrowy styl życia i ekologię, które odbywały się od poniedziałku do piątku. Harmonogramy układaliśmy co tydzień – na nowo – według bieżących ustaleń” (K 1). Inna kierownik UTW powiedziała: „W związku z koniecznością izolacji, spowodowaną rozszerzającą się epidemią koronawirusa i w trosce o naszych słuchaczy, którzy są w grupie wysokiego ryzyka zachorowania, działalność UTW przeniosła się na czas epidemii na stronę internetową (prawie 2 380 000 wejść na stronę), do portali społecznościowych, komunikatorów typu Facebook, WhatsApp, Messenger i innych” (K 4). Działania przedstawione przez osobę kierującą działalnością UTW można sprawdzić na stronie UTW. Podobnie funkcjonowały dwa pozostałe UTW, zaś

ich wiarygodność potwierdzały dane zawarte na stronach internetowych. Ta forma aktywizowania i kontaktu ze słuchaczami uniwersytetu w pewnym stopniu pokazuje też, że osoby uczestniczące w jego zajęciach nie mają obaw przed korzystaniem z nowoczesnych technologii (potwierdza to chociażby ilość wejść na stronę UTW).

Jeśli chodzi o możliwość dotarcia do seniorów i współpracy z nimi, to głównymi narzędziami w tym zakresie były internet i telefon. „Głównym kanałem, którym do tej pory docieraliśmy do naszych słuchaczy, był internet, a dokładniej zamknięta grupa na Facebooku, która liczy aktualnie niemal sto czterdzieści osób. Współpraca polegała głównie na udostępnianiu dla nich materiałów i kontakcie w formie komentarzy. Nieco szerzej wyszliśmy do seniorów z okazji uroczystego zakończenia roku akademickiego 2019/2020, które było emitowane nie tylko w grupie, ale także na naszym kanale YouTube oraz w telewizji lokalnej” (K 1). „Słuchacze otrzymywali informacje poprzez naszą stronę www.utw” (K 2). Ponadto w zakresie współpracy i podtrzymywania relacji podejmowano kontakty telefoniczne oraz organizowano pomoc koleżeńską. „Przez cały czas pandemii utrzymywaliśmy stały kontakt telefoniczny ze słuchaczami, szczególnie tymi samotnymi. Koleżanki włączyły się w pomoc typu zakupy, wizyty telefoniczne lekarskie i inne” (K 4). Jedna z ankietowanych podaje: „cały czas umieszczane były na naszej stronie i Facebooku wspomnienia z imprez, wycieczek i wyjazdów celem podtrzymania więzi ze słuchaczami (K 2).

Jeśli chodzi o typy zajęć i ich popularność wśród seniorów, to należy zauważyć, że odpowiadały one potrzebom osób starszych. Jeden z UTW nieprzypadkowo zaproponował tematykę wykładów: „Co zrobić, żeby nasze życie było dobre?”, „Jak żyć długo, mądrze i szczęśliwie”, „Szczęście w nieszczęściu, czyli o dobrych stronach trudnych doświadczeń”, by wzmocnić w tej trudnej sytuacji poczucie bezpieczeństwa seniorów (K 2). Inna badana zaznacza: „Obok wykładów największą popularnością cieszyły się zajęcia fakultatywne, tak zwane ruchowe. Rekordy wyświetleń były zajęcia taneczne, gimnastyka, joga. Nieco mniejsze zainteresowanie było różnorodnymi zajęciami plastycznymi, muzycznymi i językowymi: angielski i włoski” (K 1). „W naszym UTW wśród oferty na stronie znalazły się zajęcia z muzykoterapii, gimnastyki dla seniora, czy «Spokojna joga dla Seniora», «Senior w czasach epidemii», «Koronawirus»” (K 4). Ponadto z inicjatywy słuchaczy pojawiła się w jednym z UTW nowa odsłona i forma aktywizowania seniorów w czasie pandemii – „Senior w nowym wydaniu”, w ramach której seniorzy pisali „o swoich pasjach i zajęciach, zaproponowano im również pisanie wierszy, opowiadań, wspomnień i tak dalej” (K 4).

W zakresie aktywności edukacyjnej seniorów ważne było również odpowiednie zmodyfikowanie działań UTW w II semestrze i zapewnienie ich o ciągłości zajęć i dalszej współpracy. Sytuacja pandemii wymagała również przeorganizowania pracy wykładowców i edukatorów. „W czasie pandemii musieliśmy przede wszystkim przeorganizować II semestr. Okazało się, że niewielu wykładowców, z którymi byliśmy umówieni, jest gotowych poprowadzić wykłady online. Udało się jednak na ich miejsce znaleźć innych prelegentów, którzy od samego początku znakomicie radzili sobie z tym zadaniem, choć zdarzały się problemy natury technicznej. Zależało nam przede wszystkim na odpowiedniej tematyce i jakości wykładów, dlatego były one realizowane za pomocą aplikacji OBS, która umożliwia nie tylko omówienie tematu przez wykładowcę, ale także wyświetlanie prezentacji multimedialnych, filmów czy utworów muzycznych, co w znaczący sposób wzbogaca spotkanie. Były to przede wszystkim prelekcje o tematyce podróźniczej, literackiej, historycznej, a także psychologicznej. Zwracaliśmy uwagę na to, aby wykłady odwracały uwagę od naszej trudnej sytuacji i pozytywnie nastrojały seniorów. Podobnie było z zajęciami fakultatywnymi, na przykład w czasie zajęć plastycznych przygotowywaliśmy ozdoby wielkanocne, na innych zajęciach robiliśmy domowe przyprawy, a na kolejnych organizowaliśmy sobie domowy ziołowy ogródek. Zajęcia muzyczne wprawiały w dobry nastrój, a poprzez zajęcia ruchowe dbaliśmy nie tylko o dobry humor, ale także kondycję i zdrowie. Z kolei zajęcia teatralne relaksowały i rozwijały. Do tego dochodziły walory edukacyjne zajęć językowych” (K 1). Podobne doświadczenia towarzyszyły kierownikom dwóch pozostałych UTW. Mimo trudnej sytuacji oraz licznych niepewności, które pojawiły się w związku z pandemią, zaangażowanie w kontynuowanie aktywności seniorów i innych osób wspierających było ogromne, dzięki czemu seniorzy nie czuli się osamotnieni, mogli utrzymywać stały kontakt z innymi, rozwijać swoje pasje, zainteresowania i wzbogacać wiedzę.

W związku z sytuacją pandemii, która wciąż trwa, kierownicy UTW proponują prowadzenie działalności zdalnej. Z pewnością powinna to być działalność online polegająca na organizowaniu zarówno wykładów, jak i zajęć fakultatywnych przez internet lub w miarę możliwości przy udziale lokalnej telewizji. Ponadto warto korzystać z oferty kulturalnej przygotowanej przez wiele instytucji, to jest organizowania wspólnego (online) oglądania spektakli, filmów czy koncertów różnego rodzaju (K 1). Badani zwrócili uwagę również na to, że mimo pandemii została uruchomiona rekrutacja online na nowy rok akademicki. Liczą, że obecni słuchacze zmotywują swoich nieaktywnych dotychczas kolegów/koleżanki do zdalnej rekrutacji i uczestnictwa w zajęciach i im pomogą, mają również nadzieję,

że młodsze pokolenie (wnuki, dzieci) udzieli wsparcia w kwestiach technicznych, by ci mogli aktywnie uczestniczyć w wirtualnych zajęciach, pozwalających na ich rozwój intelektualny, poznawczy, aktywność fizyczną, poszerzanie zainteresowań podczas trwającej się wciąż pandemii.

Podsumowanie i wnioski końcowe

Pandemia koronawirusa, która dotknęła cały świat, wymusiła na wszystkich ludziach wprowadzenie nieznanych dotychczas zasad funkcjonowania, zachowania i życia (w tym w warunkach całkowitej izolacji). Można powiedzieć, że ma ona charakter traumatogenny, zaś zaskakująca i nieprzewidywalna zmiana wywołała szereg negatywnych konsekwencji dla funkcjonowania człowieka. W sposób szczególny pandemia dotknęła osoby starsze, najbardziej narażone na zdrowotne konsekwencje wywołane COVID-19 (łącznie z zagrożeniem życia). Dla nich społeczne izolowanie się jest właściwie jedyną gwarancją uniknięcia zachorowania na COVID-19. Kolejną dotkliwą konsekwencją pandemii jest ograniczenie społecznych kontaktów, co przekłada się na brak zaspokojenia potrzeb przynależności, uznania, bycia ważnym, a generuje lęki i niepokoje. W przypadku osób starszych, słuchaczy UTW będących po kursach posługiwania się nowoczesnymi narzędziami i technologiami cyfrowymi, być może skutki izolacji i ograniczeń społecznego funkcjonowania są mniejsze, gdyż ich aktywność, kontakty społeczne, działania edukacyjne odbywają się obecnie w świecie wirtualnym.

Kierownicy UTW (poza jednym), z którymi prowadzono wywiady, zwrócili uwagę na to, że większość słuchaczy z ich UTW przeniosła swoją społeczną i edukacyjną aktywność do wirtualnej przestrzeni. To pomogło im radzić sobie w sytuacjach trudnych, niwelować niepokój. Edukacja online, tematy wykładów, seminariów czy warsztatów były organizowane tak, by wyposażać seniorów w wiedzę (o koronawirusie, strategiach radzenia sobie w trudnej sytuacji, organizowaniu czasu wolnego, rozwoju zainteresowań i pasji w warunkach izolacji i tak dalej), a także rozwijać umiejętności troszczenia się o siebie i swój dobrostan psycho-fizyczny. Sytuacja pandemii rozbudziła również wśród seniorów wzajemne wsparcie, świadczenie sobie usług, co dawało im poczucie bezpieczeństwa, bycia w relacji z innymi ludźmi, na których można liczyć w różnych sytuacjach. To zmniejszało lęk i niwelowało poczucie osamotnienia.

Wiedza uzyskana w trakcie wywiadów skłoniła do sformułowania kilku wskazań dla praktyki edukacyjnej i społecznej skierowanej do osób starszych. Mianowicie należy:

- rozszerzyć działalność edukacyjną UTW na seniorów zamieszkujących wsie i małe miasteczka;
- prowadzić obowiązkową edukację z zakresu nowoczesnych technologii;
- poszerzać ofertę edukacyjną dostępną w przestrzeni wirtualnej, szczególnie w czasie pandemii;
- motywować seniorów posługujących się nowoczesnymi technologiami do stawania się edukatorami dla swoich rówieśników, co będzie minimalizowało technologiczne wykluczenie seniorów;
- poszerzyć ofertę edukacyjną dla seniorów cyfrowo wykluczonych o programy w telewizji lokalnej, radiu czy prasie.

Zalecenia te wskazują na kierunki działań, które państwo podejmuje w ramach polityki społecznej związanej z aktywizacją społeczną osób starszych. W sytuacjach kryzysowych, kiedy zdrowie seniorów jest najbardziej narażone, a taką sytuacją jest właśnie pandemia, przeniesienie aktywności edukacyjnej do przestrzeni wirtualnej przynosi dla nich wymierne korzyści. Umożliwia bowiem nie tylko kontynuowanie aktywności edukacyjnej, ale również podtrzymywanie relacji społecznych, które są jednym z najważniejszych determinantów jakości życia seniorów (por. Halicka, 2004, Białożył 2020, Jagielska, 2020).

Abstrakt: Wydarzenia związane z pojawieniem się pandemii koronawirusa zmieniły rynek usług edukacyjnych w Polsce i na świecie. W jednym momencie zajęcia, które odbywały się w przestrzeni rzeczywistej, musiały przenieść się do przestrzeni wirtualnej. Placówki edukacyjne świadczące usługi na wszystkich poziomach kształcenia zmuszone były przeorganizować sposób funkcjonowania i przenieść zajęcia do wirtualnych przestrzeni. Jedne zrobiły to szybciej, innym zajęło to znacznie więcej czasu. Powstaje jednak pytanie: jak z sytuacją pandemii poradziły sobie uniwersytety trzeciego wieku? Czy udało im się pokonać bariery i zapewnić swoim słuchaczom zajęcia w przestrzeni wirtualnej? W jaki sposób przekształcić działalność edukacyjną UTW, żeby docierały ze swoją ofertą do jak najszerszej grupy odbiorców. W niniejszym artykule zaprezentowano wyniki badań jakościowych przeprowadzonych na wybranych UTW dotyczące działalności tych placówek w czasie pandemii koronawirusa i wyciągnięto wnioski do praktyki edukacyjnej osób starszych.

Słowa kluczowe: senior, edukacja seniorów, uniwersytet trzeciego wieku, polityka społeczna, pandemia koronawirusa

Abstract: The events related to the outbreak of the coronavirus pandemic have changed the educational services market in Poland and in the world. At one point, the classes that took place in real space had to be moved to virtual space. Educational institutions providing services at all levels of education had to reorganize the way they function and move the classes to virtual spaces. Some did it faster, others took much longer. However, the question arises: how did the Universities of the Third Age cope with the pandemic? Were they able to overcome barriers and provide their students with classes in virtual space? How to transform the educational activities of the Universities of the Third Age so that they reach the widest possible audience with their offer. This article presents the results of qualitative research carried out at selected Universities of the Third Age regarding the activities of these institutions during the coronavirus pandemic and presents conclusions for the educational practice of older people.

Key words: senior, senior education, University of the Third Age, social policy, coronavirus pandemic

Bibliografia

- Białyżył, K. (2020). *Aktywność edukacyjna i społeczna kobiet w okresie późnej starości*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Białyżył K., Pikuła N.G. (2019). Education for the elderly in times of social change. *Szkoła – Zawód – Praca*, 18, 293–303
- Bauman, Z. (2011). *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bierówka, J. (2019). Rodzice cyfrowych tubylców – cyfrowi imigranci w środowisku nowych mediów. W: M. Bogunia-Borowska (red.), *Współczesny świat dziecka. Media i konsumpcja*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 30.
- Brzyszczyk, E. (2017). Cyfrowi tubylcy i cyfrowi imigranci we współczesnej szkole: kompetencje medialne nauczycieli – teoria, rozwój, implikacje, *Rynek – Społeczeństwo – Kultura*, 1, (22).
- Chruściński, K. (2007). Narodziny światowego uniwersytetu dla ludzi starszych. Głos w dyskusji. W: R. Ossowski, A. Ossowska-Zwierzchowa (red.), *Uniwersytety Trzeciego Wieku – dla siebie i innych*. Kraków: Fundacja dla Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Cyrek, B. (2019). Internet w szkole – szkoła w Internecie: jak wirtualny dziennik wpłynął na relacje między uczniem, nauczycielem i rodzicem. W: M. Bogunia-Borowska (red.), *Współczesny świat dziecka. Media i konsumpcja*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Dąbrowska, A., Janoś-Kresło, M., Lubowiecki-Vikuk, A. (2019). *Potrzeby usługowe osób starszych w warunkach przemian demograficznych w Polsce*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej.
- Dubas, E. (2008). Edukacyjny paradygmat badawczy w geragogice. W: M. Kuchcińska (red.), *Edukacja do i w starości*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej.
- Eco, U. (2017). *Pape Satán aleppe. Kroniki płynnego myślenia*, tłum. A. Bruś, Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Gajda, J. (2010). *Media w edukacji*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Główny Urząd Statystyczny (2020). *Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce w 2018*, Warszawa, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uniwersytety-trzeciego-wieku-w-roku-akademickim-20172018,11,2.html> (dostęp: 20.09.2020).
- Halicka, M. (2004). *Satysfakcja życiowa ludzi starych: studium teoretyczno-empiryczne*, Białystok: Akademia Medyczna.
- Halicka, M., Halicki, J. (2002). *Integracja społeczna i aktywność ludzi starszych*. W: B. Synak (red.), *Polska starość*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Halicki, J. (2000). *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej. Studium historyczno-porównawcze*, Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.
- Hankała, A. (2005). *Interakcje pedagogiczne w nauczaniu na odległość z perspektywy psychologii*. W: M. Tanaś (red.), *Pedagogika a środki informatyczne i media*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Jagielska, K. (2020). *Jakość życia emerytowanych nauczycieli*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pikuła, N. G. (2015). Znaczenie relacji społecznych w pokonywaniu samotności osób starszych. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 3, 37–44.
- Pikuła, N. G. (2016). *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pikuła, N. G. (2020). Aktywność edukacyjna w wybranych placówkach działających na rzecz osób starszych. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 2, 53–63.
- Tomczyk, Ł. (2015). *Edukacja osób starszych. Seniorzy w przestrzeni nowych mediów*, Warszawa: Difin.
- Trafiałek, E. (2006). *Starzenie się i starość. Wybór tekstów z gerontologii społecznej*, Kielce: Wydawnictwo Wszechnicy Świętokrzyskiej.